

Cikk a "Vízűkör" számára a FÉG-kútról

Kaján Imre

Egy ritka vízügyi műszaki emlék a 19. századból

Különleges idő volt Budapest életében a múlt század vége: egy feltörekvő, intenzív gazdaságfejlődési szakaszban lévő ország fővárosa és kiemelkedő gazdasági központja volt, s legjobb úton volt a világvárossá válás felé. A pesti oldal belső területének hatalmas tömbjei szinte mind ekkor nőttek ki a földből, tiszta, kényelmes és komfortos lakást biztosítva a fizetni tudóknak. A város belső részén a milleniumkor már természetes volt a vízcsap és a vízöblítéses wc, hiszen elkészültek a ma is működő víz- és csatornahálózatok.

A Budapest egyre növekvő gazdagságát megalapozó gyáripár az akkori külső kerületekbe települt. A Ferencváros belső részén malmok, vágóhidak, attól kijebb vegyipari üzemek épültek, s a Soroksári út lett a dél-pesti ipar fő területe.

Itt építette az 1890. évi XIV., az ú.n. "iparbank" törvény alapján létrehozott Magyar Ipar- és Kereskedelmi Bank Rt. a Fegyver és Gépgyárat 1890-91-ben.

(Nem tartozik szorosan témánkhoz, de Baross Gábor születésének 150. évfordulója miatt is indokolt, hogy megálljunk itt egy pillanatra: a "Vasminiszter" volt az, aki kiharcolva a magyar minisztériumok átalakítását, az általa irányított tárcában egyesítette a közlekedés ipar és kereskedelem ügyeit. Az 1889. évi minisztériális átalakítás indoka így szólt az uralkodóhoz, I. Ferenc Józsefhez írott előterjesztésben: "Az ország iparának, bel-és külkereskedelmének fejlődése a legszorosabb kapcsolatban áll a közlekedési és forgalmi intézményekkel, vasutakkal, postával, távírdával. A gyakorlati élet felmerülő igényei az ipar s kereskedelem terén sokkal könnyebben lesznek megfigyelhetők, s a valódi szükségletnek megfelelően valósíthatók azon tárca minisztere által, ki úgyis az ipar és kereskedelmi forgalom egyéb eszközeit gondozza." Ezzel az átalakítással kerültek át egyébiránt a vízszabályozások a földművelésügyi tárcához, s válhatott egységessé a magyar vízügyi szolgálat! Baross volt az, aki az ipartámogatásokról szóló törvény megújítását Ferenc Józsefnél kiharcolta, s tette meg javaslatát az ipartámogatásokról szóló 1890. évi XIII. és XIV. törvényre. Ezzel vált lehetővé Magyarországon a 90-es évek elején az újabb nagyarányú befektetési hullám. Az "iparbank"-törvénnyel alapított Magyar Ipar és Kereskedelmi Bank Rt. feladata az volt, hogy alapítson üzemeket, majd beindultukkal haszonnal adja át a magántőkének. Így volt alapfinanszírozója a Fegyver és Gépgyárnak is az új fejlesztési pénzügyintézet.)

Az új gyár területéig még nagy valószínűséggel nem ért ki a városi vízvezeték (vagy igen, de túl drága volt az ivóvíz minőségű "árú"). Ahhoz képest, hogy akkor két évtizede még Duna-vizet ittak Pesten, ez nem volt egetverő baj. Sokkal inkább az

volt, hogy a bank nem kapott olcsó építési telket a Soroksári útnak a Duna felől eső oldalán, hiszen azok a folyópart miatt sokkal értékesebbek voltak. Víz pedig minden iparhoz kell, a gépiparhoz pláne.

Ahogy azt akkor sokan megtették, a Fegyvergyár is saját vízellátó rendszert épített; a Soroksári-Dunából gravitációs úton, több, mint száz méter hosszú csővezetéken jutott el a folyóvíz a gyár területén lévő kb. 6 m átmérőjű falazott kútba. (Más ipartelepeken, ahol ezt sem tudták megtenni, nagy teljesítményű rétegvíz kutakat fúrtak.) Eddig a kútig csupán egy, a táplálócső bemenő nyílására szerelt szűrő fogta fel a nem kívánt szennyeződések, dolga csak az volt, hogy nagyobb méretű szilárd anyagok ne jussanak a csőbe, nehogy eltömítsék azt. A kútra gőzmeghajtású vízemelőt telepítettek, amely a gyár víztisztítója technológiai magasságára emelte fel a vizet. Innen jutott a gyári szűrésű Duna-víz az üzemcsarnokokba, öltözőkbe és még az irodai csapokba is.

A vízemelő szerkezetet a gyár a kút fölé építette meg: 2-2 db himbás mozgatású bronz szivattyúhengert hajtott meg szíjátétellel a fölöttük a felszínen, irodaépületek közé ékelt gőzgép. A szíjátétel alatti szerkezet rész működési elve szinte teljesen azonos volt a középkori vízemelőkével, azaz, hogy az egy nyomócsőre dolgozó, ellentétesen mozgó szivattyúpár folyamatos vízutánpótlást biztosít. Ilyen lehetett már 1416-ban a budai királyi vár dunai lójárgányos vízemelője is, melyet Hartmann nürnbergi csőkováccsal készítettett Zsigmond király, s ilyenek voltak a későbbiek is a gőzgépek koráig.

Mint minden ilyen szerkezet, ez is átalakítások-korszerűsítésen esett át: felszíni kazánját és gőzgépét hamar elbontották. Hogy ezután közvetlenül mi mozgatta a szíjhajtányt, nem tudjuk, csak azt, hogy a legutóbbi időkben már egy kis, a kútházban elhelyezett villanymotor tette ezt. A gőzmasina helyét természetesen beépítették, az igazgatósági épület oktatótermét alakították itt ki.

1996. késő őszén kaptuk a hírt, hogy a ma már Fegyver és Gázkészülék Gyár (FÉG) megszüntetné üzemvízkútját, mert azt a területet, amelyen a régi gyárnak ez a technológiai része áll, eladná. (Nyugodtan megteheti: már régesrég itt is a városi vízhálózatról dolgoznak. A helyiek azért elmondták: még az 1960-as években is beüzemelték a dunai kutat és rendszerét, mert egy-egy alkalommal, ha megemelkedett a budapesti vízdíj, ezzel is tudtak költségeiken enyhíteni. Ez azonban egyre inkább lehetetlenné vált, hiszen egyre romlott a felszíni víz minősége, s azt veszélyes volt a vezetékes hálózatba engedni...)

A feladat adott volt a Vízügyi Múzeum számára: meg kell menteni ezt az emléket, mert könnyen lehet, pótolhatatlan, esetleg utolsó ilyen darabot tudnánk begyűjteni.

Mivel a szivattyús kútszerkezet immár egy épület pincéjében rejtőzött, komoly egyeztetéseket kellett folytassunk azért, hogy a mindentől elzárt múeális tárgyat a felszínre hozzuk. A már említett átalakítás okozta ugyanis a legtöbb gondot a műtárgymentéskor: falat és földemet is kellett bontani a nagyméretű kútelemelek kivételéhez, majd ugyanezeket visszaállítani.

A Múzeum megbecsülte a kiemelés költségeit: közel 2 millió forint volt a teljes feladat ára. Ez természetesen nem állt rendelkezésünkre, elkezdődött hát a források keresése. A gyakorlatilag az egész 1997-es évet kitöltő pénzhajsza novemberre eredménnyel járt: ekkor adta meg a Nemzeti Kulturális Alap múzeumi kuratóriuma támogatását ehhez a feladathoz, s így már elkezdhetővé vált a munka.

Addig azonban egy nagyon fontos felismerésünk is született: kis műszaki múzeum lévén nehezen tudjuk érvényesíteni érdekeinket a múzeumok iránt érdeklődő pénzdó cégeknél, hiszen hasonló, de ismertebb, jobb adottságú intézmények "árnyékolnak le" bennünket, s meg kell vallani, bizony a *vízügyi* szó sem cseng mindenütt jól a kuratóriumokban.

Igy született meg a Pro Aqua Alapítvány ötlete: támogatni a történeti kutatásokat, gyűjtést, segíteni a vízügyi szakma és a történeti munka kapcsolatát, s nem utolsósorban új támogatási *helyet* szerezni a fent felsoroltaknak. A három alapító a vízügyi közgyűjtemények vezetői: *Fejér László, dr. Szerényi Imre és Kaján Imre* voltak.

A Fegyver és Gázkészülék Gyár kútszerkezetének kiemelését a Pro Aqua Alapítványnak erre a célra nyújtott pénzadományával támogatta a Fővárosi Vízművek Rt is. Köszönet érte.

A kivitelezés rendkívüli precizitást, óvatosságot és ügyszeretetet kívánó munkáját a *Modulor Mérnökiroda* végezte *Szathmáry Miklós* vezetésével. Közel egy hónapig tartott a gépezet szétszerelése, részenkénti kiemelése, majd a falazatok helyreállítása. A bontás előtt még egyszer utoljára munkába lendültek a szivattyúk, ezt a Múzeum videofelvételen örökítette meg. Ennek a felvételnek egy példányát a Múzeum átadta a zalaegerszegi Olajipari Múzeumnak, mert abban az iparágban is használtak egykoron hasonló szerkezeteket.

Az impozáns kútszerkezetet a Vízügyi Múzeum az Országos Műszaki Múzeumnak ajánlotta fel. Tettük ezt azért, mert az esztergomi Duna Múzeumban sohasem lesz akkora hely, hogy ez a méretében is impozáns (összeszerelve kb. 5*5 m alapterületen elférő, kb. 7 m magas) tárgyat valaha is be tudnánk mutatni a közönségnek, másrészt pedig azért, mert az Országos Műszaki Múzeumnak sincs ilyen jellegű eredeti darabja. A legnagyobb magyar műszaki gyűjteménynek sajnos mindmáig nincs állandó kiállító otthona. Őszintén reméljük, hogy hamarosan megoldódik ez az áldatlan állapot s a mi kutunk majd egy akkori kiállításnak lesz kiemelkedő díszé.

P.s.: A kút kiemelése a műszaki múzeológiában és a múltjuk iránt fogékony mérnökökben is nagy visszhangot keltett. Így jutottunk immár nyomára újabb víziszerkezeteknek, melyeket azonban még nem láttunk. Az Újpesti Cérnagyár és az Óbudai Selyemfonógyár egykori műszaki tisztjei jelentkeztek, nekik is voltak hasonló gépezetük. Az, hogy idáig eljutottunk már, nagy eredmény; a FÉG-ben is csak páran tudtak az irodaépület alatt rejtőzködő masináról. Talán még sikerül fellelnünk egy pár darabot, hogy ne árválkodjék egymaga az Országos Műszaki Múzeumba került darab (pl. az Olajipari Múzeum is szívesen látna egyet szabadtéri kiállítóhelyén, Zalaegerszegen...). Legalább ilyen fontos azonban az, hogy a magyar műszaki

társadalom megérezze: múltjának ápolása, az utókornak megmutatása elemi érdeke. Ezért minimum emlékeznie, és, ha lehet tennie is kell.